

VLOGA MIROSLAVA VILHARJA V KULTURNEM IN POLITIČNEM ŽIVLJENJU NA PIVŠKEM V LETIH 1848-1871

Dolores REBULA UDOVIČ

prof. zgodovine in sociologije, 66230 Postojna, Kraigherjeva 4, SLO
prof. di storia e sociologia, 66230 Postumia, Via Kraigher 4, SLO

IZVLEČEK

Miroslav Vilhar, narodnjak, deželni poslanec, glasbenik in pisatelj, se je v letih 1848-1860 udeleževal predvsem v kulturnem življenju. Pisal je članke v Novice, igre in pesmi, ki jih je tudi uglasbil. S politiko se je začel ukvarjati leta 1861, ko je bil izvoljen za deželnega poslanca. Nanj je imel velik vpliv Levstik, ko je kritiziral vsako njegovo pesem in kasneje, ko je urejal Naprej. Le-tega je izdajal Vilhar in s tem pripomogel, da smo dobili politični časnik in da so se ljudem začele odpirati oči. Poleg tega je pomagal odpirati čitalnice, uspešno je organiziral tabor leta 1869, ljudstvu pa je ostal v spominu predvsem kot pisec in skladatelj pesmi, ki so ponarodele.

UVOD

Pri preučevanju življenja in dela Miroslava Vilharja sem se omejila na Pivško kotlino, časovno pa na obdobje od leta 1848 (ko se je začela prebujati narodna zavest, tudi pri Miroslavu Vilharju) do leta 1871 (leta Vilharjeve smrti).

Obdobje je razdeljeno na dva dela, ki sta si tako rekoč nasprotna: 1848-1860 je doba absolutizma, doba, ko je zamrla ideja o Zedinjeni Sloveniji; doba od 1861 do 1871 se začne z letom, ko dobi Avstrija ustavo, z letom volitev v državni zbor, ko politično in kulturno življenje postane bolj dinamično.

Pri delu sem se opirala predvsem na naslednje vire: Novice (1848-1871), Naprej (1863) in pismi Miroslava Vilharja Janezu Kavčiču na Razdrto leta 1867. Več izbire sem imela pri literaturi, ki je navedena v posebnem poglavju.

Največ časa sem porabila pri prebiranju Novic v Narodno univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Najbolj so me zanimali članki, ki so prispeli z Notranjskega in jih je mnogokrat pisal prav Vilhar. Najzanimivejše članke sem tudi navedla v nalogi.

Upam, da mi je uspelo podati sintezo vseh znanih podatkov o življenju in delu Miroslava Vilharja, ki so bili do sedaj raztreseni po raznih knjigah in časnikih.

GEOGRAFSKE IN ZGODOVINSKE ZNAČILNOSTI PIVŠKE KOTLINE

Pivška kotlina je svet ob reki Pivki. Na severu se ta svet stika s Hrušico, ki na severozahodu prehaja v Nanos. Na jugu se kotlina opira na **Snežniške gozdove**, ob vznožju katerih so največje vasi: Knežak, Bač, Zagorje. To je Zgornja Pivka z gradom Kalec. Na vzhodu je Pivška kotlina omejena z Javorniki, ki prehajajo v Snežnik, na zahodu pa je Slavenski Ravnik, ki se nadaljuje v Tabor in ločuje Zgornjo Pivko od Brkinov. V zgornjem delu je kotlina apnenčasta, v spodnjem pa ima flišno podlago. Zato je ta del bogatejši. V apnenčastem delu kotline ima mnogo izvirov reka Pivka. Tako je tudi Vilhar v enem svojih verzov napisal: "Na Kalci prebivam, kjer Pivke je vir".

Pivška kotlina je najnižji prehod med srednjo Evropo in Sredozemljem. Zato je bila naseljena že zelo zgodaj. To nam dokazujejo razna najdišča iz stare in nove kame-
ne dobe: Postojnska in Otoška jama ter Betalov spodmol.¹ Največ zaslug za ta odkritja ima Srečko Brodar.

Prav tako je bila kotlina naseljena v času gradišč. Eno najbolj znanih je gradišče v Šmihelu pod Nanosom. Obstajala so še druga gradišča, med drugim na Soviču nad Postojno in Šilentabru. Nastala so v dobi halštata v

1 Ljudje in kraji ob Pivki, Postojna 1975, str. 24

osmem stoletju pred našim štetjem. Prebivalci so bili Iliri in Kelti.

Čez to ozemlje so peljale rimske ceste. Ker so bili Rimljani dobri gradbeniki, so nekatere ceste uporabne tudi danes. Čez ozemlje so šle tudi mnoge rimske vojske, kraje pa je osvojil šele Oktavijan, ki si je v bitki pri Metulumu podvrnil Japode. Dokaz, da so hodili Rimljani čez Pivško kotlino, so kovanci, ki so jih našli v okolici Šmihela, lončena posoda in nakit.

O obstoju gradišč po propadu Rimskega cesarstva, v dobi preseljevanja narodov, lahko le sklepamo. Čez naše ozemlje so hodili razni narodi. Ljudsko izročilo pravi, da je v teh krajih zakopan Atilov zaklad. Čez Pivško kotlino so se selili tudi Slovani, saj so na prelomu šestega v sedmo stoletje že prišli na Tržaški Kras z naselitvenim jedrom okoli Sežane in Tomaja.² V bližini gradišč so Slovani gradili svoja naselja. Eno takih naselij je Slavina, ki se omenja kot prafara že v 12. stoletju. Poleg gradišč so gradili tudi gradove: na Šilentabru, Soviču.³ V 8. stoletju, točneje, leta 788, pa je Pivška kotlina skupaj z Istro pripadla Frankom. Upravljali so jo oglejski patriarhi.⁴

Središče Pivške kotline je bila Postojna. Prvič je bila omenjena v oglejskih rokopisih leta 1136 z imenom Ariperech, ki se je kasneje pojavljalo v več inačicah. Valvasor jo je imenoval Adlersberg. Nad njo, na Soviču, je bila močna utrdba - sedež velike posesti na Pivškem. Le-ta je prehajala iz rok v roke, leta 1371 pa so jo dobili Habsburžani. S tem je bila Pivška kotlina priključena Kranjski.

Kot ozemlje so tudi gradovi prehajali iz rok v roke. Tak primer je najbolj znani grad na Pivškem - Predjamski grad. Območje Predjame je pripadalo oglejskim patriarhom, leta 1326 pa ga je dobil v fevd grof Nikolaj in s tem rodbina Lueger. To so bili predniki Erazma Predjamskega.

Pozneje, leta 1567, je postal grad last rodbine Kobencel, ki je zgradila osrednje poslopje pred jamo, z letnico 1570. Po dvesto petdesetih letih gospodovanja je prešel grad za kratek čas v last Coroninijev. Leta 1846 so postali njegovi lastniki Windischgrätzki in ostali vse do konca druge svetovne vojne. Poleg Predjamskega gradu naj omenim še grad na Šilentabru, ki je bil zgrajen leta 1471 in je kljuboval Turkom. Poleg tega je na Zgornji Pivki še ostanek gradu na Kalcu. Zgrajen je bil v 17. stoletju. Lastniki so bili Auerspergi, od katerih so ga odkupili Wilicherji. Med zadnjimi lastniki je bil Miroslav Vilhar.

Postojna je postala trg leta 1498 in skupaj z gradom na Soviču kljubovala turškim vpadom, saj ni bila izvzeta

iz nobenega turškega pohoda, ne glede na to, odkod so Turki prišli in kam so odšli.

O kmečkih uporih na Pivškem nam je znano bolj malo. Do spopada med kmeti in fevdalci je prišlo leta 1610 pri Hrušici in v Postojni zaradi javnih bremen.⁵ Odmevnejši je bil upor na Šilentabru, ki ga je zatrla plemiška vojska s pomočjo Uskokov 14. 6. 1635.⁶

V času razsvetljenega absolutizma je prišlo tudi do upravnih reform. Leta 1784 so nastale nove upravne enote - okrožja. Kranjska je bila takrat razdeljena na tri okrožja: Ljubljansko (Gorenjska), novomeško (Dolenjska), postojnsko (Notranjska in habsburški del Istre).

Tako je postala Postojna sedež okrožja, ki je obsegalo 38 občin z več kot 40. 000 prebivalci.⁷ Postojna je imela v drugi polovici 18. stoletju okrajno sodnijo z zapori, davkarijo, okrajno gozdno nadzorstvo, žandarmerijo, finančno stražo in razna društva.

Ko so se pri nas izvajale jožefinske reforme, je prišlo v Franciji do buržoazne revolucije. Posledica uspeha te revolucije sta bila tudi vzpon francoske vojske in njen pohod po Evropi. Tako so prišli Francozi tudi na Pivško. Najpomembnejša stvar, ki so jo pri nas izvedli Francozi, je bila ustanovitev Ilirskih provinc s središčem v Ljubljani. Položaj kmeta se ni bistveno spremenil, odpravili so le osebno tlako. Večjega pomena je bila reforma šolskega pouka. Namesto prejšnjih trivialk, glavnih šol in normalk so uvedli enotne štirirazredne šole. Iz njih so učenci neposredno prestopali v gimnazije. Taka gimnazija je bila tudi v Postojni. Zaradi pomanjkanja denarja je gimnazijo zamenjal kolegij, ki pa se zaradi istih vzrokov ni dolgo obdržal. Bolj kot ustanovitev gimnazije je pomembno, da je potekal pouk v slovenskem jeziku. A ne dolgo. Leta 1813 je Postojna z okolico zopet pripadla Avstriji.

Kmetje so se ukvarjali s poljedelstvom, ki pa ni dalo bogate bere. Več denarja kot poljedelstvo je kmetom prineslo prevoznništvo. S pomočjo tega so se opomogli nekateri Pivčani. Taki primeri so: Vilharjevi v Planini, Dolenčevi na Razdrtem, Kalister v Slavini. Leta 1857 je bila zgrajena južna železnica. Le-ta je marsikomu pojedla kos kruha, a je ljudem približala svet.

DELOVANJE MIROSLAVA VILHARJA

1. Obdobje 1848 - 1860

Leto 1848 je bilo revolucionarno leto. V primerjavi z ostalo Slovenijo je ostala Pivška kotlina dokaj mirna. A popolnoma mirna le ni bila, saj je Miroslav Vilhar zbežal k sorodnikom na Razdrto, kajti zbal se je kmetov iz Knežaka in Bača. Da bi se branili pred kmeti, so premož-

- 2 Milko Kos: "Zgodovina Slovencev od naselitve do konca 15. stoletju," Ljubljana 1955, str. 53
- 3 Ljudje in kraji ob Pivki, str. 62
- 4 Milko Kos: "Zgodovina Slovencev od naselitve do konca 15. st." str. 96
- 5 Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 320
- 6 ravno tam, str. 322
- 7 Ljudje in kraji ob Pivki, str. 75.

nejši ljudje v Postojni in na Razdrtem ustanovili narodno gardo. Na Razdrtem jo je vodil Vilhar sam.

Istega leta so bile volitve v Frankfurtski parlament. Na ostalem slovenskem ozemlju, ki je bilo bolj revolucionarno, se ljudje teh volitev niso udeležili ali pa v zelo majhnem številu. Nasprotno pa je bilo na Pivškem. Volilci so šli poslušno na volitve, kot jim je odredila vlada.⁸

Živahnejši so bili Pivčani jeseni leta 1848, ko je prišlo do ponovnih nemirov na Dunaju in ni bilo še jasno, kaj bo z zemljiško odvezo. O tem govori sporočilo Postojnske kresije: "Ne da se zanikati, da so tudi v tem okrožju ljudje z revolucionarnimi tendencami, s prirojenim veselijem prevračati vse obstoječe. Na srečo so le maloštevilni, so precej izolirani in jih njihovi someščani poznajo ter primerno cenijo in jih torej tudi ne smemo imeti za posebno nevarne".⁹

Čeprav Postojnčanov niso imeli za "posebno nevarne", pa so bili vseeno revolucionarni. V njih se je prebudila narodna zavest. Začeli so se učiti slovenščine pod mentorstvom duhovščine. Za učbenik so si izbrali Potočnikovo slovnico. Med učenci slovenščine so bili tudi nekateri uradniki.

Revolucionarno leto 1848 je občutila Postojna kot turistični trg. V Postojnsko jamo je prišlo namreč le 983 obiskovalcev, medtem ko je bilo leta 1845 preko 2000 tujcev. Še slabši obisk je bil leta 1849, ko je bilo v jami komaj 669 obiskovalcev. To leto je izjemoma odpadla binkoštna prireditev v jami. Obisk jame se je popravil z izgradnjo južne železnice in je potem neprestano naraščal.¹⁰

S tem, da je železnica pripeljala več obiskovalcev v jamo, pa je s seboj privedla tudi koleru. Razširila se je najprej med delavci na železnici. Od julija do septembra leta 1855 je pobrala skoraj 500 ljudi. Med najhuje prizadetimi vasi so bile: Koritnice, Zagorje, Pivka, Selce, Slavina, Matenja vas, Rakitnik in seveda Postojna.¹¹

Železnica je pripeljala še eno gorje. Prevozništvo ni več tako cvetelo in ljudje so se morali spoprijeti s plitvo kraško zemljo. O tem je poročal Miroslav Vilhar: "Časopisi pripovedujejo, da lanska letina po Kranjskem je bila

srednja. Zna biti. Za Notranjsko, pravijo stari možaki, da je bila prav slaba" ... "Zasluzka nikjer ni več takega kot prej. Odkar roba v cesarstvo naše čez Hamburg zahaja, se Terst vedno ponižuje in Terst je žila našega življenja... Voznikov je kot listja in trave, eden se sili pred drugim in nemara bodo kmalu za očitno zgubo pohajali in vozarili po cesti, le da vlove kak krajcar za prereni živež svoje družine. Žalost pa mora obliči človeka, kadar se sliši, da po najrevnejših hišah le enkrat na dan jejo in tistikrat le mervico kislega zelja katerega bogajme sprosijo".¹²

V tem času, ko so se morali kmetje boriti za obstanek in še odplačevati zemljo, je zamrla v kulturnem življenju iskra, ki se je pojavila leta 1848. Za kulturo so se zanimali le nekateri ljudje, ki so bili gospodarsko dovolj močni. Tako je Franc Kavčič na Razdrtem leta 1857 podaril tamkajšnji mladini slovenski prapor.¹³

Eden takih, ki ni imel skrbi za obstanek in se je lahko ukvarjal s kulturo in politiko, je bil Miroslav Vilhar. Rodil se je 7. septembra 1818 v Planini poštnemu uradniku Francu Wilicherju in Ivani, rojeni Obreza. Osnovno šolo je obiskoval v Postojni, gimnazijo v Šentpavlu na Koroškem, licej in filozofijo v Ljubljani. Nadaljeval je na Dunaju in Gradcu, kjer je študiral pravo. Ker je bil dokaj nereden študent, ga je oče leta 1843 poklical domov in mu izročil v upravo posestvo Kalec. Že v času študija v Gradcu je začel pesniti v nemščini. Seznanil se je z Vrazom, Trstenjakom. Napisal je tudi besedilo za dve dejanji romantične opere "Anna von Gosting", ki je ostala nedokončana. Prva objavljena pesem je bila slovenska "Predčutki".¹⁴ Leta 1849 je objavil pesmi "Soldatenlied"¹⁵ ki je povzeta po Prešernu, in "Die Konigin".¹⁶

Po vrnitvi domov se je poročil s hčerjo graščinskega oskrbnika v Senožečah, Jožefino Dejak. V Senožečah se je srečeval in sestajal z izobraženci. Tako se je pod njihovim vplivom spremenil v zavednega Slovenca in sklenil pisati v slovenskem jeziku. V Novicah je objavil mnogo šaljivih, domoljubnih, poučnih, idiličnih in političnih pesmi, večina z manjšo literarno vrednostjo: "Vodila pridnim kmetovalcem",¹⁷ "Vodniku",¹⁸ "Vesoljnemu svetu",¹⁹ "Sveta gora",²⁰ "Moj vrtič",²¹ "Kítica",²² "Postojnska jama",²³ "Župan".²⁴ V tem času

8 Ljudje in kraji ob Pivki, str. 122

9 ravno tam, str. 123

10 Roman Savnik: "Iz zgodovine Postojnske jame", Kronika 1958/3, str. 138

11 Ljudje in kraji ob Pivki, str. 125

12 "Novice", 11. 1. 1854

13 Ljudje in kraji ob Pivki, str. 127

14 "Novice", 1845, str. 33

15 "Illyrisches Blatt", 1849, str. 161

16 ravno tam, str. 261 -2

17 "Novice", 1849, str. 101

18 ravno tam, str. 195

19 ravno tam, 1850, str. 55

20 ravno tam, 1851, str. 125

21 ravno tam, str. 131

22 ravno tam, str. 137

je sodeloval tudi pri političnem listu Slovenija, kjer je objavil razglas: "Dragim Primorcem".²⁵

Obenem s pesnikovanjem se kot samouk je ukvarjal tudi z glasbo. Že leta 1842 je napisal zvezek skladb, ki jih je posvetil svojim kolegom pravnikom. Na njegovo glasbeno ustvarjanje so močno vplivali dogodki iz leta 1848. Opus skladb, ki jih je takrat napisal, obsega 25 samospevov, 12 zborovskih in 8 klavirskih skladb in 1 spevoigro. Polki "Živio" in "Slovenka" je v letih 1848 in 1849 izvajala godba ljudske narodne straže. Valčki za klavir "Zvezdice" in "Slovenske okroglice" ter samospeva "Vesoljnimu svetu" in "Slave dom" so izšli leta 1850.²⁶ Istega leta je objavil izvirno domorodno igro s pesmimi "Jamska Ivanka". Posvetil jo je Slovenskemu društvu v Ljubljani in mu podaril 500 izvodov, da bi krilo stroške za uprizoritev ter izplačilo dveh nagrad. Do uprizoritve ni prišlo. Igra je povzeta po nedokončanem libretu opere "Anna von Gosting", ki zajema snov iz obdobja križarskih vojn, kraj dogajanja je okolica Jamskega gradu in Kalca. Prvič je bila delno uprizorjena (trije odlomki) na koncertu Filharmoničnega društva leta 1851, v celoti pa 30. marca 1871 v Ljubljanski čitalnici. Leta 1969 jo je predvajala ljubljanska RTV hiša.²⁷

Postopoma je objavljaj pet zvezkov samospevov in zborovskih skladb. Tako je leta 1852 objavil prvi in drugi zvezek.

Leta 1849 so ga v Knežaku izvolili za župana. Zahvalil se jim je v Novicah pod naslovnim "Zgornim Pivčanom". "Sosedje! Prijatli! Priserčno veselje me je obšlo, slišati, da ste Vi namenili mene za svojiga vikšiga oskerbnika svoje srenje izvoliti, ker po tem spoznam Vaše zaupanje do mene, kar si v veliko čast štejem. Veliko večji veselje pa čutim še le za to, ker tako se mi odpira priložnost, naši dragi domovini, ktere sreča in blagor je nevgasliva želja mojiga serca, s svetom in z djanjem, z vsim mogočim trudom in prizadevo kaj koristiti in k dosegi njeniga davno željniga blagostanja pripomoči... Prijatli in sosedje! Kakor si bomo postali, tako bomo ležali! Ne smemo rok križkem pokladati! Serce velja! - Prevdarite, presodite dobro moje besede in zedinite se, de bomo na celi Pivki samo eno, k večjemu dve srenji imeli! Zagotovim Vas, de so to želje Vašiga in za celo domovino dobor mislijočiga prijatla! "Na Kalcu 18. veliciga serpana 1849, Miroslav Vilhar."²⁸

Vilhar je imel 8 otrok: 4 hčere in 4 sinove. Zato je poiskal domačega učitelja. Leta 1858 je prišel na Kalec Fran Levstik, ki je močno vplival na Vilharja in njegovo delo. Ta vpliv se kaže močno v Vilharjevi izdaji "Pesmi" leta 1860; saj je na njihov izbor in obliko vplival Levstik. Te pesmi kažejo Vilharja v boljši luči kot prejšnje. Kažejo ga v vseh njegovih značilnostih: zgledeval se je pri Vodniku, rad je uporabljal njegovo štirivrstičnico, posnemal pa je tudi srbsko narodno pesem. Pesmi izražajo polega domoljubne in idilične vsebine tudi očitne notranjske posebnosti.²⁹ V nekaterih pogledih se z Levstikom nista ujemala. Levstik je namreč vsako pesem (svojo in Vilharjevo) skritiziral, hotel popraviti, kar pa Vilharju ni bilo povšeči. On je namreč pustil pesem, kot jo je napisal, ko se mu je porodila ideja. Poleg tega Vilhar ni bil reden pri plačilu Levstikovega dela, zato je Levstik leta 1861 odšel v Trst, za tajnika čitalnice.³⁰ O vzrokih, zakaj je šel v Trst, piše Levstik v pismu Stritarju na Dunaj 29. februarja 1870: "Vilhar mi je bil dolžan 400 gld., ko sem šel od njega. Hotel mi je za vse dati le 50 gld., po dolžem prepiru mi je dal 100 gld., po enem letu mi je v Trst poslal z jezo 100 gld., in ko sem prišel k, Napreji, prejmem 180 gld., kajti utrgal mi jih je 20 gld."³¹

2. Obdobje v letih 1861-1871

Leta 1861 so bile prve volitve po padcu absolutizma. Volite so bile v veleposestniški, mestni, kmečki kuriji in trgovsko - obrtni zbornici (TOZ). Število poslancev ni bilo premo sorazmerno s številom prebivalstva v posameznih kurijah. Najštevilnejša je bila kmečka kurija z 80% prebivalstva in 40% poslancev. Sledila ji je mestna kurija, ki je imela slabih 20% prebivalstva, a 25% poslancev. Veleposestniška kurija in TOZ nista imeli niti 0,1% prebivalstva, a so skupaj z virilisti (nevoljenimi člani) tvorile 35% poslancev.³² Taka nesorazmernost med prebivalci in poslanci je izhajala iz dejstva, da volilna pravica ni bila niti splošna niti enaka. Dežele in narodi so bili neenako zastopani. Favorizirana sta bila nemško veleposestvo in buržoazija. V kmečki in mestni kuriji je bila volilna pravica omejena na tiste, ki so plačevali določeni znesek direktnega davka. Kmečki volilni upravičenci so volili indirektno, preko volilnih mož.

Vsaka dežela je imela svoj deležni zbor. Tu so bili poleg voljenih poslancev tudi nevoljeni. To so bili virilisti: škofi, rektorji univerz. Tako je imel vsak deželni zbor 5

23 ravno tam, 1852, str. 169

24 ravno tam, 1860, str. 61

25 "Slovenija", 1849, št. 15

26 Slovenski biografski leksikon, zv. XIII/479

27 ravno tam, zv. XIII/479

28 "Novice", 22. 8. 1849

29 Slovenski biografski leksikon, zv. XIII/479

30 Ljudje in kraji ob Pivki, str. 165

Ivan Prijatelj: "Slovenska kulturna politična in slovstvena zgodovina 1848-95," Ljubljana 1956 II/349

31 Ivan Prijatelj: ravno tam, str. 387

32 Vasilij Melik: "Volitve na Slovenskem 1861 - 1918", Ljubljana 1965, str. 6

skupin članov: viriliste, poslance veleposestva, TOZ, mest in podeželja. Doba deželnega zbora je trajala 6 let. Razpustil ga je lahko le cesar. Za vsako izpraznjeno mesto v primeru smrti, odstopa ali izgube mandata so bile ponovne volitve.

Na Kranjskem so od 17 trgov vključili 4 trge v mestno kurijo: Postojna, Ribnico, Tržič, Vrhniko. Postojna in Vrhnika sta skupaj z Ložem volili 1 poslanca v mestni kuriji. Volitve so bile 26. marca 1861. Na volišču je bilo 154 volilcev od 294 upravičencev. Zmagal je M. Ambrož s 106 glasovi.³³

Bolj kot mestna kurija nas zanima kmečka, kajti v njej je bil v okviru sodnih okrajev Postojna, Planina oziroma Logatec, Cerknica, Senožeče, Lož, Ilirska Bistrica, brez krajev Postojna in Lož, poleg M. Korena izvoljen Miroslav Vilhar. Volitve so bile 21. marca 1861. Volilnih upravičencev je bilo 3500, volitev pa se jih je udeležilo 2124, od tega je bilo 121 volilnih mož. Največ glasov je dobil M. Koren, 115, Vilhar pa 96.³⁴

To leto je slovenski program obsegal 2 točki: narodno enakopravnost in razširjenje deželne avtonomije v okviru enotne, ustavne Avstrije.³⁵ Ta program, za katerega je agitiral predvsem Andrej Einspieler, sta podpirala tudi župnik in kasnejši dekan v Postojni Peter Hitzinger in Peter Pl. Radics, poznejši urednik političnega lista Triglav.

Meseca marca so bile volitve v deželni zbor, aprila pa je Kranjski deželni zbor že zasedal. Na zasedanju 8. aprila 1861 so se pogovarjali o poslovnem jeziku v Kranjskem deželnem zboru. Ivan Prijatelj je v zvezi z glasovanjem o poslovnem jeziku obdolžil Vilharja, da je glasoval za nemški poslovni jezik.³⁶ A to ni bilo res.³⁷ Poleg tega se ne strinjam s trditvijo istega avtorja, ko piše: "Tudi dejstvo, da se je že po dveh letih poslovil od poslanstva in politike, ne govori za to, da bi bil Vilhar imel kakšne posebne talente za politiko."³⁸ Vilhar je moral po dveh letih opustiti poslanstvo, ker je bil proti njemu kot izdajatelju Napreja uveden postopek zaradi pisanja v tem listu. O tem piše tudi Ivan Prijatelj v isti knjigi. Morda je avtor obsojil Vilharja kot netalentirane-

ga politika, ker ni kandidiral na volitvah leta 1867. Sprva je Vilhar imel ta namen, saj je pisal Janezu Kavčiču na Razdrto: "Dragi prijatelj!

Te dni je bilo nekaj županov in možakov pri meni, ki so mi takole dejali: 'Vaša in naša čast in čast slovenske dežele od nas tirja, da Vas zopet volimo za našega poslanca. Vi ste danes ravno tisti mož, kateri ste bil pred šestimi leti, ko smo Vas prvokrat volili, samo da ste zdaj še več o našem narodu skušali in trpeli.' Upiram se na te poštene besede svojih sosedov in se pridrzem Vas prijazno prositi, da se pridružite 26. t. m. tistim možem, ki hočejo pri volitvah zame glasovati. Živi slovenski narod! Zbogom, Vaš udani Miroslav Vilhar.

Na Kalci, 11. januarja 1867.³⁹

Toda kasneje se je Vilhar premislil. Vzrok temu lahko razberemo iz pisma, ki ga je pisal istemu naslovniku:

"Blagorodni gospod Janez Kavčič, župan na Razdrtem.

Naši popi so vkazali:

- 'Vilharja ne boste zbrali,'

Popova pa znana mi je moč.

Toraj: poslanstvo - lahko noč!⁴⁰

Leto 1861 ni bilo pomembno le zaradi volitev. To leto so začeli ustanavljati čitalnice. Slovenci smo dobili prvo čitalnico v Trstu 29. januarja 1861. Namen čitalnic so označile Novice: "To so društva v katerih se bo bralo ali čitalo in bodo včasih poštene veselice v domači besedi".⁴¹

Konec januarja oziroma v začetku februarja je izdal Vilhar zbirko pisemskih skladb, ki jih je komentiral Bleiweis v Novicah: "Tretja šestka narodu našemu priljubljene skladatelja pesem slovenskih gospoda Miroslava Vilharja pride te dni na svetlo. Ker se nadjamo, da se bojo Besede zopet oživele, nam bo gotovo marsikatera teh novih pesmic tudi v ta namen dobro došla."⁴²

Istega leta sta bili ustanovljeni še čitalnici v Mariboru in Ljubljani, kjer so že na prvi besedi peli Vilharjeve pesmi "Ne vdajmo se" in recitali "Lipa in hrast".

Na binkoštni ponedeljek 1862 je bila v Postojnski jami tradicionalna pireditev. Zbrali so se čitalničarji iz

33 ravno tam, str. 347

34 ravno tam, str. 354

35 "Novice", 6. 11. 1861

36 Ivan Prijatelj: "Slovenska kulturno politična in slovstvena zgodovina", II/382

37 ravno tam, str. 600, Opombe Dušana Kermavnerja; Miroslav Vilhar je na seji krajskega deželnega zbora 8. aprila 1861 v debati k predlogu Dr. Lovra Tomana, naj bi se "lahko razpravljalo "tudi" v deželnem, to je v slovenskem (kranjskem) jeziku", nekoliko nejasno izvajal, da bi mu "bilo sicer prav hudo, če tu na slovenskih tleh ne bi imel slišati svojega jezika", a je glede na to, da "je obljubil skrbeti za blaginjo enotne, svobodne in močne Avstrije", vendar "predlagal", naj "bi se vsekakor pustila nemščina kot razpravni jezik", kar je sprožilo "mrmranje med poslušalci" (Bericht über die Verhandlungen des krainischen Landtages... 1861, str. 21), "glasoval" pa "za nemški poslovni jezik" ni, ker takšnega glasovanja ni bilo. Proti Tomanovemu predlogu - ki ni odpravljal nemščine kot razpravnega jezika, pač pa je proglašal slovenščino za deželni jezik! - je Dr. Josef Suppan predlagal prehod na dnevni red, češ da se slovenščina že zaradi tega lahko uporablja v razpravah deželnega zbora, ker deželni red ne predpisuje za poslance znanja nemščine. Ta Suppanov predlog je bil sprejet z 18 glasovi, med katerimi je bil nemara tudi glas Miroslava Vilharja.

38 ravno tam, str. 382

39 Ljudje in kraji ob Pivki, str. 146

40 ravno tam, str. 146

41 "Novice", 18. 9. 1861

42 ravno tam, 6. 2. 1861

"Hej rojaki" (Jenko), "Savica" (Flejšman), "Ne vdajmo se" (Vilhar) in himno "Hej Slovani". Časopisi poročajo, da take slavnosti še ni bilo.⁴³

Pri ustanavljanju čitalnic je sodeloval tudi Miroslav Vilhar. Ravno tako se je udeleževal otvoritve raznih čitalnic, največkrat kot častni član. Tako se je udeležil tudi otvoritve čitalnice v Planini 13. novembra 1864. Leta 1863, ob 20-letnici Novic pa je sprožil akcijo za pripravo slavja v čast Bleiweisu.

Bolj kot zaradi obletnice Novic je leto 1863 pomembno za Vilharja, ker je začel pod Levstikovim vodstvom izdajati časopis Naprej. To je bil politični časopis, ki ga Slovenci prej niso imeli, pa tudi po ukinitvi Napreja še dolgo ne. Novica o izdajanju glasila se je pojavila že 9. aprila leta 1862 v Novicah, ko je Vilhar prosil za dovoljenje za izdajo glasila enkrat tedensko. Za usodo Vilharjevega lista so se zelo zanimale Novice, kar se vidi v opazki: "Gospod Miroslav Vilhar še ni dobil dovoljenja za izdajanje slovenskega političnega časnika."⁴⁴ Dovoljenje za izdajanje časopisa je dobil Vilhar nekako konec septembra 1862. leta. O tem so pisale Novice: "Gospod Miroslav Vilhar je prejel te dni dovoljenje za izdajanje slovenskega političnega časnika Naprej. Misli ga začeti ob novem letu in ga izdajati dvakrat v tednu."⁴⁵

Naprej je izšel prvič 2. januarja leta 1863. Izhajal je ob torkih in petkih. Omenili smo že, da je bil urednik Levstik. Kljub temu, da mu je bila najbolj pri srcu kultura, se je zavzemal za rešitev materialnih vprašanj, vprašanj gospodarstva, obrti. Poleg teh se je loteval tudi političnih problemov. V enem od člankov je ranil staroslovence in njihovo paradnost: "Slovenski jezik v kranjski deželi, v katerej živimo sami Slovenci, ni praznja obleka, katero bi človek na-se deval samo tačas, kadar bi se hotel posebno pokazati; deželni zbor ni semenj, na katerem bi se prodajala umetnost; narodove pravice so sveto blago, za katero se ima premišljeno in krepko boriti vsak poslanec, ker samo za to je prišel v zbornico, samo za to mu je dal narod svojo vero. Narod višje stoji nego nevarno prijateljstvo največjih narodovih nasprotnikov."⁴⁶ V tem članku je Levstik ostro napadel takratno slovensko politiko.

Levstik ni več dolgo urejal Napreja, saj je izšla zadnja številka 29. septembra leta 1863. Ukinili so ga zaradi članka "Kaj se nekaterim zdi ravnopravnost".⁴⁷ V tem

članku je Levstik kritiziral župane, ki so podpisali prošnjo, da bi jim vlada pisala v slovenskem jeziku, potem pa so popustili na pritisk vlade: "Kdor pozna praktičnost kranjskega kmeta, mora priznati, da je ta gospod motiko zares prijel na pravem koncu. Nekaj županov je ta gospod res omajal, da so preklicali svoje podpise, med tem, ko so se drugi kar hitro ukrali iz pisalnice in šli nevoljni domu." Še hujša je bila obsodba takratne politike: "Nevolja obide človeka, če premišljuje, kako se ljudje meče in meče, samo da bi se uradniški voziček vedno premikal po starih kolesnicah, da bi ne bilo treba narejati novih bukev in zapisnikov. Torej ustava in ravnopravnost vseh avstrijskih narodov še celo toliko ni vredna, kolikor bi se potrebovalo dela, ko bi se napravili novi zapisniki?"

Zaradi tega članka je bil Vilhar obsojen na štiri tedne zapore in 60 gld. Kot Levstik je bil tudi Vilhar oproščen te kazni. Pač pa je moral pozneje odsedeti 6 tednov v zaporu in plačati 300 gld. kazni zaradi članka: "Misli o zdanjih mednarodnih mejah".⁴⁸ V tem članku je bil Levstik nasršen proti deželnim mejam. Hotel je, da bi bili Slovenci združeni v eni deželi. S to kaznijo je Vilhar izgubil mandat v deželnem zboru. (Vilhar namreč na sodni obravnavi ni izdal avtorja članka - Levstika).

Še vedno se je ukvarjal s pisanjem pesmi. Kot spomin na zapor v Žabjaku je leta 1865 v Zagrebu izdal knjižico humorističnih in zbadljivih verzov "Žabjanke".⁴⁹

Ves čas mandata in tudi pozneje je pisal slovenske in nemške epigrame na poslance kranjskega deželnega zbora. Epigrame je dal leta 1865 in pozneje 1867 litografirati. Pozneje je Fran Levec v "Soči" l. 1880 objavil vse epigrame, Prevec pa istega leta v "Zvonu" le izbor. Zmotno jih je pripisal Simonu Jenku.⁵⁰

Svojo najboljšo pesniško zbirko je izdal v tretjem zvezku leta 1861. V tej zbirki so pesmi: "Planinarica",⁵¹ "Pri luni" (Mila lunica),⁵² "Žalost" (Ko tičica sem pevala),⁵³ "Napitnica"⁵⁴. Od njegovih pesmi so najbolj znane "Na jezeru" (Po jezeru), "Na goro", "Planinarica" (Rožic ne bom trgala). Te pesmi so ponarodele v Vilharjevi melodiji, "Lipa" pa v Jenkovi.⁵⁵ V tej zbirki se vidijo tudi slovanske tendence. Tak primer je pesem "Na jezeru", ki ima verz: "Čujte gore in bregovi, da sinovi Slave smo!" Istočasno je objavljala pesmi v Novicah: "Bistri možje",⁵⁶

43 ravno tam, 18. 6. 1862

44 ravno tam, 18. 6. 1862

45 ravno tam, 1. 10. 1862

46 "Naprej", 10. 4. 1863

47 ravno tam, 26. 5. 1863

48 ravno tam, 17. 2. 1863

49 Slovenski biografski leksikon, zv. XIII/479

50 ravno tam, zv. XIII/479

51 "Sloga", 1863

52 "Koledarček", 1867

53 "Koledarček", 1867

54 "Koledarček", 1867

55 Mirjana Turel: "Osebnost in delo Miroslava Vilharja"

56 "Novice", 1861, str. 46

"Lipa in hrast",⁵⁷ "Našim vojakom".⁵⁸ Leto po izdaji tretjega zvezka je izdal še četrta in peti zvezek.⁵⁹ V četrtem zvezku je bila izdana tudi pesem "Ne vdajmo se", ki so jo mnogokrat izvajali v čitalnicah.

Poleg pesmi so v čitalnicah pogosto izvajali tudi Vilharjeve igre. Nekatere igre je poslovenil: "Filozof", "Servus petelinček" in "Igra Pike". Napisal je tudi nekaj izvirnih: "Detelja", "Župan" in "Poštena deklica". Teh šest iger je izdal kot "Vilharjeve igre" I - VI leta 1865.⁶⁰ V rokopisu so ostale še izvirne žaloiere "Daniela" (v treh dejanjih), "Kdor prej pride prej melje" (v dveh dejanjih), dvodejanka "Na kmetih" in "Korčovski", ki je tudi dvodejanka. Lahko sklepamo, da so bile namenjene za natečaj Dramskega društva leta 1870.⁶¹ Med dramske tekste lahko štejejo tudi kupleta "Frank in surka"²⁹ in "Srce in trebuh"⁶², po nemškem izvirniku prirejeno igro "To sem bil jaz"⁶³ in burko "Vsakemu svoje", ki je bila objavljena v Soči leta 1871.

Zadnje veliko dejanje v politični dejavnosti Miroslava Vilharja je bila organizacija tabora na Kalcu 9. maja 1869. leta. Tabor je še toliko pomembnejši, ker je bil to prvi tabor na Kranjskem. Na vabilih, ki jih je poslal Miroslav Vilhar, so napisane točke sporeda.

"Lepo število narodnjakov je 7. marca letos navdušeno sklenilo, da hoče biti 9. maja letos popoldan ob 2. uri i pol Pivški tabor na Kalcu blizu Zagorja, poleg Šenpetra na Krasu (današnja Pivka).

Pritrdili se bodejo 1.) sklepi prejšnjih taborov: govorilo se bode 2.) o enakopravnosti vseh narodov 3.) o pogozdenju Notranjskega i Krasa, 4.) o mitnicah (šrangah) na skupnih cestah, 5.) o taliji za škodljive zveri, 6.) o deželni zavarovalnici, 7.) o davkih na Krasu.

V imenu začasnega taborjevega odbora imam čast in veselje tudi Vas k tem važnem načinu prijazno povabiti, ker znam, da tudi Vam srce bije za Slavo milo našo majko.

Da ste mi zdravi!

Z Bogom!

Na Kalcu 8. april 1869 Udani Miroslav Vilhar"

In na vabilu so bile druga, četrta in sedma točka prečrtane. Ne vem pa, zakaj.

Na taboru, ki mu je predsedoval dr. Costa, je bilo več kot 8.000 udeležencev. O "Zedinjeni Sloveniji" je govoril jurist Josip Nolli, o enakopravnosti v šoli pa Domicelj - kaplan iz Šmarja. O enakopravnosti v uradu je govoril dr. Lavrič, ki ga je množica že ob nastopu navdušeno pozdravila. O deželni zavarovalnici je govoril Dolenc, o pogozditvi Krasa pa dr. Costa. Ves čas je bil red, ko so šli domov, pa so starejši ljudje govorili: "To je prava božja pot, za to pa že radi darujemo čas in potrebne denarje."⁶⁴ Tabor je uspel, čeprav ni bilo toliko ljudi kot na taboru v Vižmarjih. S tem uspehom pri organizaciji tabora je postal Vilhar še večji narodnjak.

Do svoje smrti je pomagal pri ustanavljanju čitalnic na Razdrtem in v ostalih krajih. V Zagorju so jo kljub njegovim pobudam ustanovili šele po njegovi smrti, leta 1874. Ves čas je bil tudi kneški župan.

Umril je razmeroma mlad, 6. avgusta leta 1871. Vzroka smrti ne poznamo. Pokopali so ga na kneškem pokopališču.

Kljub temu, da je umrl, je ostal med ljudstvom živ, kajti živo je ostalo njegovo delo. Živo je ostalo tudi ljudsko izročilo o gospodu s Kalca, ki je hodil v Knežak k maši. Ljudem je ostal v spominu, ker jim je pomagal pri kmetovanju in jim približal svet. Odprl jim je oči za kulturno in politično dogajanje v slovenskih deželah. Mislim, da je odigral tako ali pa še večjo vlogo v zgodovini svojega kraja, kot so jo odigrali bratje Ipavci v Sentjurju pri Celju.

V znak hvaležnosti so mu leta 1888 v Planini odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši, leta 1930 pa postavili spomenik, ki je delo Ivana Sajeveca. Spomenik delo A. Repiča so mu postavili tudi v Postojni, leta 1906. Po prvi svetovni vojni so ga Italijani poškodovali, leta 1941 pa dokončno uničili.

57 ravno tam, str. 402

58 ravno tam, 1862, str. 193

59 Slovenski biografski leksikon zv. XIII/479

60 ravno tam, zv. XIII/479

61 ravno tam, zv. XIII/479

62 "Naprej", 1863

63 Slovenski biografski leksikon, zv. XIII/479

64 "Slovenski Narod", 13. 5. 1869

RIASSUNTO

Miroslav Vilhar, deputato regionale di orientamento popolare, musicista e scrittore si distinse negli anni 1848-1860 soprattutto in campo culturale. Scrisse articoli pubblicati dalla Novice, poesie e filastrocche che mise poi in musica. Entrò in politica nel 1861, quando venne eletto deputato regionale. Fu molto influenzato da Levstik, che criticava tutte le sue poesie e che più tardi assunse la direzione del Naprej. Editore della testata era lo stesso Vilhar, che contribuì così alla nascita del primo giornale politico della zona, attraverso il quale fu possibile sensibilizzare la gente. Parallelamente si adoperò per l'apertura di biblioteche. Nel 1869 organizzò con successo un campeggio. Nei ricordi della gente è rimasto soprattutto come scrittore e compositore di canzoni popolari.

VIRI IN LITERATURA

Kos, M.: Zgodovina Slovencev od naselitve do konca 15. st., Ljubljana 1955

Ljudje in kraji ob Pivki, Postojna 1975

Lončar D.: Dr. Janez Bleiwies in njegova doba, Idrija 1909

Lončar, D.: Politično življenje Slovencev, Ljubljana 1921

Melik, V.: O nekaterih vprašanih slovenske politike v začetku šestdesetih let 19. stoletja, ZČ 1964, 3-4, str. 155 - 70

Melik, V.: Volitve na Slovenskem 1861-1918, Ljubljana 1965

Melik, V.: Slovenski tabori, Kronika, XVI (1968), št. 2, str. 74

Melik, V.: Nekaj značilnosti razvoja na Kranjskem 1867-1871, ZČ 1969, 1-2, str. 65-74

Melik, V.: Slovensko narodno gibanje za časa taborov ZČ 1969, 1 - 2, str. 75 - 88

Naprej, 1863

Novice, 1848 - 1871

Prijatelj, I.: Slovenska kulturno politična in slovstvena zgodovina 1848 -1895, I - III, Ljubljana 1955 - 58

Savnik, R.: Iz zgodovine Postojnske jame, Kronika VI (1958) št. 3, str. 138

Slovenija, 1849

Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1982

Slovenski Narod, 1869

Soča, 1880

Šlebinger, J.: Slovenski časniki in časopisi, Ljubljana 1937

Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979